

Sisäisen rekonstruktion sovellusta Etelä-Pohjanmaan murteeseen

Kaisu Juusela

Pyrin seuraavassa soveltamaan sisäistä rekonstruktioita eräisiin Etelä-Pohjanmaan murteen äänne- ja muoto-opillisiin ilmiöihin kokeillakseni menetelmän käyttökelpoisuutta dialektologian kannalta.¹ Esimerkistön olen yrittänyt valita siten, että metodi joutuisi koetteille mahdollisimman erityyppisissä tapauksissa. Taustaksi mainittakoon, että kirjoituksen pohjana on alustus, jonka esitin prof. Terho Itkosen tutkijaseminaarissa kevätlukukaudella 1974. Tämä seminaari oli viime lukuvuoden omistettu suomen sisäiselle rekonstruktioille, lähtökohtana sekä nykyinen yleiskieli että eräät murteet. Tarkoituksena oli tällöin tutkia, kuinka luotettavia kielihistoriallisia päätelmiä voidaan tehdä yhden ainoan kieli- tai murremuodon nykytason tuntemuksen varassa, ja samalla selvittää, missä määrin päätelmien luotettavuus lisääntyy, kun tulosta verrataan ensin yhteen, sitten useampaan lähisukuisesta kieli- tai murremuodosta tehtyyn sisäiseen rekonstruktioon, ts. lähestytään historiallisen kielentutkimuksen tavanomaista menetelmää. Seuraavassa vertaillaan Etelä-Pohjanmaan murteen perusteella tehtyjä rekonstruktioita erityisesti niihin rekonstruktioihin, joihin nykyisestä yleissuomesta voidaan yltää. Eteläpohjalaisen murreaineiston lähteenä ovat Jussi Lauroselan »Äännehistoriallinen tutkimus Etelä-Pohjanmaan murteesta» I—II ja Muoto-opin arkiston koelmat.

Koska Etelä-Pohjanmaan murre on monien äänne- ja muoto-opillisten piirteiden puolesta arkaistisempaa kuin suomen yleiskieli, sen perusteella voidaan paikoin edetä rekonstruoinnissa pitemmälle kuin pelkästään yleiskielen varassa. Olenkin jakanut esimerkkiaineistoni kolmii: ensin tapauksia, joissa sekä murteen edustus että siitä johdettava rekonstruktio ovat samat kuin yleiskielessä, toiseksi tapauksia, joissa murteen ja yleiskielen edustus

¹ Sisäisen rekonstruktion yleisistä periaatteista ks. esim. Anttila, An introduction to historical and comparative linguistics s. 207—285 ja The relation between internal reconstruction and the comparative method, *Ural-Altische Jahrbücher* 40 s. 159—173; Chafe, Internal reconstruction in Seneca, *Language* 35 s. 477—495; Hockett, A course in modern linguistics s. 461—470; Marchand, Internal reconstruction of phonemic split, *Language* 32 s. 245—253, sen soveltamisesta suomalais-ugrilaisiin kieliin Anttila, Internal reconstruction and Finno-ugric (Finnish), *Current Trends in Linguistics* Vol. 11, 1973, s. 317—353.

ovat erilaiset mutta niistä johdettavat rekonstruktiot samat, ja kolmanneksi tapauksia, joissa yleiskielestä poikkeava murremuoto johtaa myös erilaiseen rekonstruktion.

1. Murremuoto ja rekonstruktio sama kuin yleiskielessä

1.1. Vain maininnan varaan jätän seuraavat Etelä-Pohjanmaan (= EP) murteen kuten yleiskielenkin perusteella todettavat vaihtelutapaukset:

a) Suffiksaalin *i*:n aiheuttamat vartalon loppuvokaalin muutokset: $a > o$ (*kala* : *kaloolla*) tai $a > \emptyset$ (*muna* : *munilla*); $\ddot{a} > \emptyset$ (*leipä* : *leivillä*); $e > \emptyset$ (*sorme-* : *sormilla*). Toisin kuin yleiskielessä vartalon loppu-*i* + suffiksin *i* muodostavat EP:n murteessa pitkän *i*:n, esim.: *päpilla* (mon. adess.), *parsiin* (imperf. y. 1. p.), *hyppiis* (kond. prees. y. 3. p.) jne.

b) $ti > si$ -muutos.

c) Soinnittomien klusiilien radikaalin astevaihtelun yleisperiaate: vahva aste alkuperäisen avotavun, heikko aste alkuperäisen umpitavun edellä.

1.2. Partitiivin päätte on EP:n murteessa *-ta/-tä*, esim.

maata, työtä

maita, töitä

lammasta, kirvestä, kastetta, pärettä

heinikkota, männikkötä

heinikoota, männiköötä,

tai *-a/-ä*, esim.

jalakaa, kanaa

kulukua, käpyä

peleko + a > pelekua,² näkö + ä > näkyä

pappi(j)a, risti(j)ä

haravaa, hämärää

raamattua, riitelyä

lukkari(j)a, tynnyri(j)ä

lampahi(j)a, kirvehi(j)ä.

Rekonstruoidaan **-ta/-tä*. Päätteen heikkoasteisen toisinnon alkuperäiset esiintymisedellytykset jäävät (kolmannen tavun vokaalin jäljessä) osittain epäselviksi, samoin se, millaisten välivaiheiden kautta $t > \emptyset$.

1.3. 1. infinitiivin tunnus on EP:n murteessa *-ta/-tä*, *-ra/-rä*, *-a/-ä* tai vartalon loppukonsonantin kaltainen kons. + *-a/-ä*. Kaikissa varianteissa on

² Toisen tavun vokaalin myöhäsyntyisyys *jalaka*, *peleko*, *kuluku* -tyyppisissä svarabhaktitapauksissa näkyy monikon partitiivimuodoista: *jalakojä* (ei koskaan **jalakootä*, vrt. *silakka* : *silakootä*), *kulukujä* (ei koskaan **kulukuutä*, vrt. *raamattu* : *raamatuutä*), *pelekojä* (ei koskaan **pelekoootä*, vrt. *heinikko* : *heinikootä*). Vrt. Räisänen, Kainuun murteiden äännehistoria I s. 329.

-a/-ä:n jälkeen konsonantilla alkavan sanan edellä loppukahdennus, vokaalin edellä ja absoluuttisessa lopussa kato. Esim.

juosta^x, päästä^x

juora^x, syöä^x

nauraa^x, pyytää^x

sanua^x (< sanoa^x), oikoja^x (< oikoi-a^x)

mennä^x, tulla^x.

Variantit voidaan palauttaa yhtenäiseen asuun -taC/-täC (vrt. *t*:n radikaaliin ja suffiksaaliin astevaihteluun: *pata* : *paran*, *ranta* : *ramman*, *kulta* : *kullan*, *poika* : *poikaa*).

Entä voidaanko EP:n murteen edustuksen perusteella sanoa jotakin siitä konsonantista, joka on kadonnut 1. infinitiivin lopusta? Nykyisin murteessa esiintyvät sananloppuisina *t*, *s* ($\sim h$), *n* ja *l*; niiden lausefoneettinen edustus viittaa siihen, ettei mikään niistä voisi tulla kysymykseen. Murteessa on kuitenkin todiste siitä, että loppukonsonantin kehitys voi kulkea äänneympäristön samanlaisuudesta huolimatta eri muotoryhmissä eri tavoin. Tämän todisteen tarjoaa akt. 2. partisiippi: siinä on alkuperäinen loppukonsonantti -*t* voinut säilyä, mutta sen sijalle tekee tuloaan sama loppukahdennuskaava kuin 1. infinitiivissä, joten *t* on otettava huomioon mahdollisena loppukonsonanttina myös tässä muotoryhmässä. Sen, että akt. 2. partisiipeissa loppukahdennus on palautettava -*t*:hen, todistavat paitsi tauon- ja vokaalinetisissä asemissa tavattavat -*t*:n säilymistapaukset myös monikkomuodot, jotka ovat murteessa tyyppiä *ollusia*, *mennysiiä*; näissä siis tuttu muutos *ti* > *si*. 1. infinitiivin loppukahdennusta edeltänyt konsonantti ei EP:n murteen enempää kuin yleiskielenkään materiaalin pohjalta ole sen sijaan varmasti rekonstruoitavissa. *t*:n lisäksi tulevat kyseeseen *h*, *k* ja *p*, joita ei esiinny sananloppuisina EP:n murteessa (paitsi *h* *s*:n varianttina).

2. Murremuoto erilainen, rekonstruktio sama kuin yleiskielessä

2.1. Vartalon 2. tavun lyhyttä vokaalia vastaa eräissä monikkomuodoissa pitkä vokaali, eräissä toisissa lyhyt vokaali + *j*, esim.

(*akka* :) *akoos* : *akkoohin* : *akkoja* : *akkojen*

(*näkö* :) *nävöös* : *näkööhin* : *näköjä* : *näköjen*

(*pappi* :) *papiilla* : *pappiihin* : *pappi(j)a* : *pappi(j)en*

(*lintu* :) *linnuulla* : *lintuuhin* : *lintuja* : *lintujen*

(*sänky* :) *sänggyyllä* : *sänkyihin* : *sänkyjä* : *sänkyjen*.

Voidaanko vaihtelu palauttaa lähtöasuun, josta on tunnistettavissa yhtenäisen monikon tunnus? Verrataan tapauksiin, joissa 2. tavun lyhyen vartalo-vokaalin sijalla on monikossa *i*:

(*muna* :) *munilla* : *munihin*

(*leipä* :) *leivillä* : *leipihin*

(*sormi* : *sormen* :) *sormilla* : *sormihin*.

Samoin *i* esiintyy nominatiivissa konsonanttiin päättyvien nominien monikkomuodoissa:

(*terves* :) *tervehillä*

(*lammas* :) *lampahilla*

(*ohut* :) *ohovilla*.

Näiden perusteella voidaan *i:n* katsoa sisältyneen myös nykyisin pitkävokaalisiin monikkomuotoihin. Lisätodiste pitkien vokaalien palautumisesta *i*-loppuiseen diftongiin voi olla monikon illatiivissa *h:n* jälkeen esiintyvä *i* (vrt. kuitenkin s. 268). Partitiivin ja genetiivin *j* voidaan johtaa *i:stä*, joka on päätteen konsonantin kadottua siirtynyt seuraavan tavun alkuseksi. (Sen sijaan sellainen mon. genetiivin toisinto kuin *akkojen*-muodon rinnalla esiintyvä *akkaan* ei sisällä viittausta monikon *i:hin*; tässä tapauksessahan vartalon *a* ei ole muuttunut *o:ksi*.

2.2. Eräissä verbien imperfektimuodoissa pitkä vokaali vastaa preesensvartalon lyhyttä vokaalia, esim.

(*laulan* :) *lauloon* (imperf.) : *lauloo* (imperf.)

(*sanon* :) *sanoon* (imperf.) : *sanoo* (prees. ja imperf.)

(*istun* :) *istuu* (imperf.) : *istuu* (prees. ja imperf.)

(*potkin* :) *potkiin* (imperf.) : *potkii* (prees. ja imperf.).

Onko pitkä vokaali imperfektin tunnuksena alkuperäinen? Preesensin lyhyitä *a*, *ä* ja *e* -vokaaleja vastaa imperfektissä *i* esim. seuraavissa tapauksissa:

(*juoksen* :) *juoksin* : *juoksi*

(*huuran* :) *huurin* : *huuti*

(*verän* :) *verin* : *veti*.

Nominien monikkomuodoissa tapahtuneen kehityksen mukaisesti on myös imperfektin pitkä vokaali rekonstruoitava *i*-loppuiseksi diftongiksi.

2.3. *u*, *y* vastaavat *a:n* tai *ä:n* seuratessa saman sanan muiden taivutusmuotojen *o:ta* tai *ö:tä*

a) *o*, *ö* -vartaloisten nominien yks. partitiivissa:

lato : *laron* : *laros* : *latua*

näkö : *nävön* : *nävös* : *näkyä*;

b) *o*, *ö* -vartaloisten verbien 1. infinitiivissä:

sanon : *sanot* : *sanoo* : *sanua*^x

kylyvön : *kylyvöt* : *kylypöö* : *kylypyä*^x;

c) *purota*, *kirota* -tyyppisten verbien indikatiivin ja konditionaalien preesensissä:

purota^x : *putuan* : *putuaa* : *putuaasin* : *putuaas*

kirota^x : *kiruan* : *kiruaa* : *kiruaasin* : *kiruaas*.

Verrattakoon näitä paradigmoihin, joissa on vaihtelematon *u*, *y*:

latu : larun : larus : latua
 käpy : kävyn : kävys : käpyä
 istun : istut : istuu : istua*
 räätyn : räätyn : räätyn : räätyn*
 kirjuta* : kirnuan : kirnuua : kirnuuasin : kirnuuas
 kärytä* : käryän : käryää : käryääsin : käryääs.

Paradigmoissa, joissa on vaihtelu $o \sim u$ tai $\ddot{o} \sim y$, voidaan rekonstruoida vaihtelematon * o tai * \ddot{o} . Sen ummistuminen seuraavan tavun $a:n$ tai $\ddot{a}:n$ edellä on tapahtunut vasta kun tavunrajalla ollut konsonantti on kadonnut.

2.4. Vastaavanlaista ummistumista voidaan olettaa myös

a) e -vartaloisten nominien partitiivimuodoissa, joissa muiden sijojen $e:tä$ vastaa i , esim.

sormi : sormen : sormehen : sormena : sormi(j)a
 lehti : leheren : lehtehen : lehtenä : lehti(j)ä;

b) e -vartaloisten verbien 1. infinitiivissä:

hajen : hajet : haki(j)a*
 lähären : lähäret : lähti(j)ä*.

Vaihtelu $e \sim i$; rekonstruoidaan vaihtelematon * e . (e -vartaloisten verbien paradigmassa esiintyvistä vaihtelusta lisää kohdassa 3.5 s. 265.)

3. Murremuoto ja rekonstruktio erilainen kuin yleiskielessä

3.1. Sanaluokan ja merkityksen perusteella ryhmitellen EP:n murteessa näyttäisi olevan kolmenlaisia $i(j)a$, $i(j)\ddot{a}$ -loppuisia nomineja:

a) adjektiivit

korki(j)a	korki(j)at
korki(j)aa	korki(j)oota \sim korkeeta \sim korkehi(j)a
korki(j)an	korki(j)aan \sim korkeeren \sim korkehi(j)en
viri(j)\ddot{a}	viri(j)\ddot{a}t
viri(j)\ddot{a}\ddot{a}	viri(j)\ddot{a}\ddot{a}t \sim vireetä
viri(j)\ddot{a}n	viri(j)\ddot{a}n \sim vireetten

b) substantiivit (paitsi c-ryhmä)

asti(j)a	asti(j)at
asti(j)aa	asti(j)oota
asti(j)an	asti(j)aan \sim asti(j)ooren \sim asti(j)ootten
asti(j)ahan	asti(j)oohin
valaki(j)a 'tuli'	valaki(j)at
valaki(j)aa	valaki(j)oota
valaki(j)an	valaki(j)aan \sim valaki(j)ootten
valaki(j)ahan	valaki(j)oohin

c) tekijännimet

<i>tuli(j)a</i> (← <i>tule-</i>)	<i>tuli(j)at</i>
<i>tuli(j)aa</i>	<i>tuli(j)oota</i>
<i>tuli(j)an</i>	<i>tuli(j)aan</i> ~ <i>tuli(j)ooten</i>
<i>tuli(j)ahan</i>	<i>tuli(j)oohin</i>
<i>teki(j)ä</i> (← <i>teke-</i>)	<i>teki(j)ät</i>
<i>teki(j)ää</i>	<i>teki(j)öötä</i>
<i>teki(j)än</i>	<i>teki(j)ään</i> ~ <i>teki(j)öötten</i> .

i ja *a*, *ä* kuuluvat kaikissa nimityksissä eri tavuihin. Onko *i-a*, *i-ä* -yhtymä kaikissa alkuperäinen, ja onko sen komponenttien välissä ollut jokin muu konsonantti kuin nykyisin heikompana tai vahvempana kuultava *j*?

Helpoin ratkaisu on *c*-ryhmän nomineissa, joissa vaihtelu *e* ~ *i* voidaan rekonstruoida vaihtelemattomaksi **e*:ksi: **tuleja* (← *tule-*), **tekejä* (← *teke-*) kuten esim. *ahtaja* (← *ahta-*), *keittäjä* (← *keittä-*). *e*:n muuttumisen *i*:ksi selittää seuraavan *j*:n palataalistava vaikutus (ajateltavissa olisi myös *j*:n kato ja sitä seurannut *e*:n ummistuminen *a/ä*:n edellä kuten ryhmässä 2.4).

b-ryhmän nomineissa ei ole vokaalivaihteluita eikä *i-a*, *i-ä* -yhtymän välissä olleista konsonantista ole viitteitä. Siten puuttuvat kriteerit sen ratkaisemiseksi, onko tässäkin oletettava edellisen ryhmän mukaisesti lähtöasua **asteja*, **valkeja* vai jotain muuta. — Huomattakoon, että laajempaan vertailuun perustuvan kielihistoriallisen tulkinnan mukaan *valkea* kuuluu *a*-ryhmän nomineihin, sen eteläpohjalainen variantti taas murteen sisäisen rekonstruktion perusteella joudutaan sijoittamaan *asti(j)a*-tyyppisiin nomineihin.

a-ryhmän sanoissa tavattavan vaihtelun *i* ~ *e* voi odottaa palautuvan yhtenäiseen kantaan. Aiempaan *e*:hen viittaavat *e*:n sisältävien monikko-muotojen ohella myös ominaisuudennimet: *korkeus*, *oikeus*, *pimeys*. Rekonstruoidaan **korkeCa*, jossa konsonantin kadottua on *a*:n (*ä*:n) edellä tapahtunut samanlainen puolisupean vokaalin ummistuminen kuin ryhmässä 2.4. Kadonneesta konsonantista ei ole murteessa jälkiä. Toisin kuin *c*-ryhmässä se ei kuitenkaan voi olla *j*; tämän konsonantin katoa ominaisuudennimistä olisi nimittäin vaikea perustella.

3.2. Pitkä *o*, *ö* vaihtelee lyhyen *o*:n, *ö*:n kanssa eräiden nominien paradigmassa:

nom.	<i>taloo</i>	<i>taloot</i>	<i>pöyröö</i>	<i>pöyrööt</i>
partit.	<i>taloja</i>	<i>taloja</i>	<i>pöyröjä</i>	<i>pöyröjä</i>
gen.	<i>taloon</i>	<i>talojen</i>	<i>pöyröön</i>	<i>pöyröjen</i>
illat.	<i>taloohin</i>	<i>taloohin</i>	<i>pöyrööhin</i>	<i>pöyrööhin</i> .

Pitkä vokaali ei voi olla konsonantin kadon johdosta syntynyt, sillä tämän taivutustyyppin sanat ovat astevaihtelussa, esim. *juoppoo* : partit. *juoppoja* : gen.

juopoon, kakoo : partit. *kakaja* : iness. *kavoos, Jaakkoo* : partit. *Jaakkoja* : gen. *Jaakoon* (vrt. *hakkoo* : partit. *hakkoota* : gen. *hakkoon* ← *hakata*). Yksikön partitiivin perusteella pitkä vokaali voidaan palauttaa *i*-loppuiseen diftongiin, jonka *i* on partitiivissa sitä seuranneen konsonantin kadottua siirtynyt tavun-alkuiseksi. Illatiivin päätteen *i* saattaa olla lisätodiste *i*-loppuisesta diftongista; tällöin joudutaan *hakkoo*-tyyppisten nominien *i*:llinen illatiivi (*hakkoohin*, ks. s. 268) selittämään analogiseksi.

Eräissä toisissa nomineissa taas pitkä *e* vaihtelee lyhyen *e*:n kanssa:

nom.	<i>äitee</i>	<i>äireet</i>	<i>korvee</i>	<i>korveet</i>
partit.	<i>äitejä</i>	<i>äitejä</i>	<i>korveja</i>	<i>korveja</i>
gen.	<i>äireen</i>	<i>äiti(j)en</i>	<i>korveen</i>	<i>korveeren</i>
illat.	<i>äitehin</i>	<i>äitehin</i>	<i>korveehin</i>	<i>korveehin</i>

Tässäkään ei voida ajatella konsonantin kadon johdosta syntyneitä pitkä vokaalia, ja yksikön partitiivin perusteella rekonstruoidaan jälleen **äitei*. Illatiivista pätee sama mikä edellä. Monikon genetiivin kehitys olisi saattanut kulkea seuraavasti: **äitei-en* > **äitejen* > *äiti(j)en* (oletettava siis jälleen *j*:n palataalistavaa vaikutusta).

Näistä *oi* ja *ei* -loppuisiksi rekonstruoiduista nominivartaloista ei yleiskielen perusteella saada mitään tietoa. Tässä kielimuodossa kuten useimmissa murteissakin on *oi*-loppuisten sanojen taivutus langennut täysin yksiin alkup. *o/ö* -vartaloiden kanssa; *ei*-nomineissa tilanne on mutkikkaampi, mutta erillisen vartalotyyppin rekonstruointi ei niidenkään kohdalla liene mahdollista.

3.3. Pitkä *o*, *ö* vaihtelee lyhyen *o*:n, *ö*:n kanssa eräiden verbien paradigmassa:

1. inf.	prees. ja imperf.	prees. ja imperf.	2. partis.
	y. 1. p.	y. 3. p.	
<i>lihoja</i>	: <i>lihoon</i>	: <i>liho</i>	: <i>lihoonut</i>
<i>viskoja</i>	: <i>viskoon</i>	: <i>viskoo</i>	: <i>viskoonut</i>
<i>latoja</i>	: <i>laroon</i>	: <i>lato</i>	: <i>laroottu</i> .

Edellä useasti todetun *i*-loppuisessa diftongissa tapahtuneen kehityksen mukaisesti rekonstruoidaan tässäkin **lihoita*C. 1. infinitiivissä diftongin *i* on siirtynyt konsonantin kadottua seuraavan tavun alkuun.

Yleiskielessä tasoitukset ovat langettaneet tämän kaksitavuisen *oi*-vartalolaisen verbityypin yhteen *o*-vartaloiden kanssa. Erilliseksi verbityypiksi sitä ei sen vuoksi voida rekonstruoida pelkän yleiskielisen aineiston avulla.

3.4. Murteessa tunnetaan verbityyppi, jossa 2. tavussa on *e* ~ *i* -vaihtelu:

<i>ruveta</i> ^x	: <i>ruvennut</i>	: <i>ruvekkaa</i> ^x	: <i>rupesin</i>	: <i>rupes</i>
<i>rupi(j)an</i>	: <i>rupi(j)at</i>	: <i>rupi(j)aa</i>	: <i>rupi(j)aas</i> .	

Toisaalta tavataan kaksi muuta verbityyppiä, joista toisessa on 2. tavussa vaihtelematon *e*, toisessa *i*:

*revetä** : *revennyt* : *revekkää** : *repesin* : *repes* :
repeen : *repeet* : *repee* : *repees*

*hävitä** : *hävinyt* : *hävikkää** : *hävisin* : *hävis* :
hävi(j)än : *hävi(j)ät* : *hävi(j)ää* : *hävi(j)ääs*.

Paradigmojen osittaisesta yhteenlankeamisesta huolimatta verbityypit täytyy rekonstruoida erilähtöisiksi. Koska *revetä* ja *hävitä* -verbien toisessa tavussa ei ilmene paradigmaattisia vokaalivaihteluja, *e* ja *i* katsotaan alkuperäisiksi ja rekonstruoidaan: **repeten* > *repeen*, **repettäC* > *revetä**; **hävitän* > *häviän*, **hävittäC* > *hävitä**.

Ruveta-verbissä voidaan *i* palauttaa *e*:hen, perusteluna jo ennestään tuttu alkuperäisen *e-a*, *e-ä* -yhtymän kehitys. Rekonstruoidaan **rupetan* ja **rupettaC*.

Tässäkin EP:n murre auttaa yleiskieltä pitemmälle. Pelkästään yleiskielen avulla voidaan rekonstruoida vain kaksi verbityyppiä: 1) **rupetan*, **repetän* ja 2) **hävitän*.

3.5. Eräässä EP:n murteen verbityypissä tavataan paradigmaattinen vaihtelu *e ~ i ~ o/ö*:

*haki(j)a** : *hajen* : *hakoo* : *hakoovat* : *haki* : *hakova*
*lähti(j)ä** : *lähären* : *lähtöö* : *lähtöövät* : *lähti* : *lähtövä*.

Mistä variantista voidaan johtaa kaikki esiintyvät vokaalit? *e* on ainoa mahdollinen. *e ~ i* -vaihtelusta on ollut puhetta jo aiemmin (s. 261, 262, rekonstruktioina **hakei*, **haketaC*). Preesensin mon. 3. persoonassa ja akt. 1. partiisiipissa *e*:n labiaalistuminen voidaan selittää seuraavan *v*:n aiheuttamaksi. Mutta miten selittyy *o*, *ö* preesensin yksikön 3. persoonassa? Etsitään vastausta muiden vartaloiden preesensin 3. persoonan muodoista:

vo/i ~ voi, *kä/yy ~ käy*, *sy/öö ~ syö*
oltaa, *kattoo*, *hyppii*, *hukkuu*.

Niissä esiintyy vartalovokaalin pidentymä (1-tavuisissa vartaloissa lyhyen vokaalin kanssa vaihdellen). Vahva aste osoittaa, että tavu on ollut alun perinkin avoin. Labiaalistumisen aiheuttajaksi *e*-vartaloiden preesensin 3. persoonassa voidaan olettaa vartalovokaalia seurannutta **v*:tä tai ehkä **p*:täkin, joka olisi sulautunut vartalovokaaliin, tuloksena pitkä vokaali. Labiaalikonsonanttia mahdollisesti seuranneesta vokaalista ei voida EP:n murteen perusteella sanoa mitään varmaa.

Murteessa tunnetaan äänneasultaan akt. 1. partiisiipin kaltainen adjektiivityyppi, jossa labiaalistumista ei ole tapahtunut, esim. *nateva*, *roteva*, *tukeva*, *väkevä*. Periaatteessa tärkeä kysymys on, voidaanko olettaa labiaalistumis-
muutoksen rajoittuneen vain tiettyihin muotoryhmiin, tässä tapauksessa verbiparadigmaan, vai tulkitaanko adjektiivityypin syntyneen murteessa niin myöhään, ettei labiaalistumissääntö enää ollut elävä.

3.6. Yleiskielen vokaali + loppukahdennus (*päre^x, huone^x, ori^x*) sekä vokaali + *s* (*saapas, nauris, äes*) -loppuisia nomineja vastaavat EP:n murteessa vokaali + *t* (*päret*) sekä vokaali + *s* (*huones, oris, saapas, nauris, äjes*) -loppuiset tyypit:

A. <i>päret</i>	<i>päreet</i>
<i>pärettä</i>	<i>päreettä</i>
<i>päreen</i>	<i>päreeren ~ päretten</i>
<i>päreihin</i>	<i>päreihin</i>
B.1. <i>saapas</i>	<i>saappahat</i>
<i>saapasta</i>	<i>saappahi(j)a</i>
<i>saappahan</i>	<i>saappahi(j)en ~ saapasten</i>
<i>saappahasehen</i>	<i>saappahisiin ~ saappaasihin</i>
<i>nauris</i>	<i>naurihit</i>
<i>naurista</i>	<i>naurihi(j)a</i>
<i>naurihin</i>	<i>naurihi(j)en ~ nauristen</i>
<i>naurihisehen ~ nauriusehen</i>	<i>naurihisiin ~ nauriisiin</i>
<i>äjes</i>	<i>äkehet</i>
<i>äjestä</i>	<i>äkehi(j)ä</i>
<i>äkehen</i>	<i>äkehi(j)en ~ äjesten</i>
<i>äkehesehen ~ äkeesehen</i>	<i>äkehisiin ~ äkeesihiin</i>
2. <i>kaires</i>	<i>kaitehet</i>
<i>käiresta</i>	<i>kaitehi(j)a</i>
<i>kaitehen</i>	<i>kaitehi(j)en ~ käiresten</i>
<i>kaitehesehen ~ kaiteesehen</i>	<i>kaitehisiin ~ kaiteesihiin</i>
<i>oris</i>	<i>orihit</i>
<i>orista</i>	<i>orihij)a</i>
<i>orihin</i>	<i>orihij)en ~ oristen</i>
<i>orihisehen ~ oriusehen</i>	<i>orihisiin ~ oriisiin</i>
<i>küirus</i>	<i>küiruhut</i>
<i>küirusta</i>	<i>küiruhi(j)a</i>
<i>küiruhun</i>	<i>küiruhi(j)en ~ küirusten</i>
<i>küiruhusehen ~ küiruusehen</i>	<i>küiruhisiin ~ küiruusihiin</i>
<i>lavos</i> 'haravalla muovattu heinätukko'	<i>lavohij)a</i>
<i>lavosta</i>	<i>lavohis.</i>

A-ryhmässä lyhyt *e* + *t* vaihtelee paradigmassa pitkän *e*:n kanssa. Pitkä vokaali rekonstruoidaan *t*:n kadottua syntyneeksi. Yksikön illatiivin *i*:stä ks. edempää s. 268.

Onko sanan lopussa alun perinkin ollut *t*? Pelkästään murteen sisäiseltä kannalta ei tunnu olevan aihetta olettaa muuta loppukonsonanttia, joten

rekonstruoidaan **päret*.³ Saadaan siis rekonstruktio, joka muiden murteiden ja lähisukukielten valossa osoittautuu erheelliseksi, tai paremminkin: ei yllä kovinkaan syvälle menneisyyteen, vaikka rekonstruktiot monissa muissa tapauksissa johtavat myöhäis-, jopa varhaiskantasuomalaisen lähtömuotojen kaltaisiin asuihin.

s-loppuiset nominit on edellä jaettu yleiskielen ja muiden murteiden perusteella ryhmiin B 1 ja 2. EP:n murre ei tällaiseen jakoon anna selvää aihetta; ainoan viittauksen siihen tuntuisi sisältävän seuraavanlainen verbijohdoksissa ilmenevä kahtiajako:

<i>äjestää</i>	<i>ahanehtia</i>
<i>kallistua</i>	<i>homehtua</i>
<i>vierastaa</i>	<i>kiirehtiä</i>
	<i>tervehtiä</i>
	<i>tiinehtyä.</i>

Sikäli kuin tätä kahtiajakoa pidetään todistusvoimaisena, olisi osa *-s*-nomineista sijoitettavissa alkuaan *s*-loppuisiin, osa *h*-loppuisiin; monien sijoitus jäisi johdoksen puuttumisen takia kuitenkin epäselväksi. Vain varauksellisesti voidaan siis esittää seuraava periaatteellinen kahtalaisuus rekonstruktioissa:

1. **vieras*, 2. **terveh*.

A- ja B-tyyppien lisäksi murteessa on seuraavanlaista sekaparadigmaisuutta:

C. <i>päret</i>	<i>pärehet</i>
<i>pärettä</i>	<i>pärehi(j)ä</i>
<i>päreen</i>	<i>pärehi(j)en</i>
<i>päreehin</i>	<i>päreehin</i>
<i>kaires</i>	<i>kaiteet</i>
<i>käirettä</i>	<i>kaiteeta</i>
<i>kaitehen</i>	<i>kairetten</i>
<i>kaiteihin</i>	<i>kaiteihin.</i>

Sekaantumista ei näytä ilmenevän muissa sanatyypeissä kuin (muiden murteiden perusteella rekonstruoiduissa) **ek*- ja **eh*-nomineissa; alk. *s*-loppuisessa *äjes*-tyypissä sitä ei tavattane. Sekaantumisen aiheuttaneita eri paradigma-tyyppien kiinnekohtia ei nykymurteesta ole helppo osoittaa. Sisäinen rekonstruktio osoittautuu sekaantumisen historiaa selvitettyä voimattomaksi, ja epäselvää on, saadaanko siihen pitävää otetta muillakaan keinoin.

³ Lievän viittauksen siihen, että *-t* ei näissä nomineissa olisikaan alkuperäinen, antavat *t*-loppuisien partisiippien monikkomuodot, joissa *t > s* *i*:n edellä: *kuollusia*, *mennysiiä*. Jos tätä viittausta seurataan, joudutaan kuitenkin epäilemään *-t*:n alkuperäisyyttä myös *-ut/-yt*-nomineissa, sillä niidenkään monikkomuodoissa ei *s*:ää esiinny (esim. *lyhyviä*, *ohovia*).

3.7. Illatiivin päätte on EP:n murteessa

- 1) *h + h*:ta edeltävä vok. + *n*, esim.
 (yks. illatiiveja) *maahan, poikahan, tähkähän, saranahan*
sormehen, punaasehen
ristihin, korveehin (< **korveihVn*)
latohon, näköhön
lintuhun, käpyhyn;
 (mon. illatiiveja) *maihin, poikihin* (< **poikaihVn*), *tähkihin* (< **tähkähVn*)
akkoohin (< **akkaihVn*), *saranoohin* (< **saranaihVn*)
sormihin (< **sormeihVn*), *punaasihin*
ristiihin, päreehin (< **päreihVn*)
latoohin (< **latoihVn*), *näkööhin* (< **näköihVn*)
lintuuhin (< **lintuuhVn*), *käpyihin* (< **käpyihVn*);
- 2) *-hin*, esim.
 (yks. illatiiveja) *päreehin, koneehin, kuivoohin, leikkoohin, ehtoohin, harmaahin* (~ *harmaahan*);
 (mon. illat.) *nuohin*;
- 3) yks. *-sehen*, mon. *-sihin*, esim.
venehesehen ~ *veneesehen, venehisihin* ~ *veneesehin*
vierahasehen ~ *vieraasehen, vierahisihin* ~ *vieraasihin*
lampahasehen ~ *lampaasehen, lampahisihin* ~ *lampaasihin*;
- 4) *-hen*; vain yks. illatiivissa *siihen*.

Voidaanko jostakin nykymurteen variantista johtaa kaikki nämä neljä? Kyseeseen tulevat assimiloitumattomat *-hin* ja *-hen*. Kumpi näistä valitaan, riippuu siitä, voidaanko jommankumman esiintymät muun kuin päätteen sisältämän vokaalin jäljessä selittää riittävästi perustellen yleistykseksi. Pitkien vokaalien jäljessä esiintyvälle *-hin*-päätteelle voidaan osoittaa analogiamalli niissä lukuisissa murteen tapauksissa, joissa pitkä vokaali palautuu *i*-loppuiseen diftongiin (*oi-* ja *ei-*nominit sekä monikkomuodot). *Nuohin*-pronomiinissa saattaisi ajatella yleistystä muista monikollisista pronomineista (*näihin, mihin, joihin*). *Se*-pronominin illatiivissa esiintyvälle *hen*-asulle mallia sen sijaan on vaikea osoittaa, minkä vuoksi sen voisi katsoa kuvastavan alkuperäistä kantaa. Tällaista oletusta voisi tukea näin saavutettava symmetria paikallissijojen päätteiden vokaalistossa: *olo-* ja *erosijoissa* *a, ä* (*-s* ~ *-hna/ -hnä* : *-sta/-stä*; *-lla/-llä* : *-lta/-ltä*), *tulosijoissa* *e* (**-hen*; *-llen*). *-s* : *-VhV-*nominin illatiivin päätteessä esiintyvä *se*-aines (*-sehen, -sihin*) voitaisiin puolestaan selittää yleistykseksi *punaanen* : *punaase-* : *punaasi-* -tyyppisistä nomiineista; yleistyksen syynä olisi ehkä ollut kahden peräkkäisen *h*-alkuisen tavun välttäminen. Näin saataisiin sisäisen rekonstruktion keinoin tulos, joka osin

pitää yhtä laajempaan aineistoon perustuvan tavanomaisen rekonstruktion kanssa (pääteen vokaalina *e*), osin poikkeaa siitä (*e*:tä edeltävä konsonantti *h* eikä *s*).

Edellä olevat näytteet lienevät riittävästi valaisleet sisäisen rekonstruktion mahdollisuuksia. Toisinaan menetelmä johtaa tulokseen, jota laajempikaan vertailuaineisto ei järkytä, joskus taas analogiset tasoitukset ovat siinä määrin sekoittaneet alkuperäisiä suhteita, että sisäinen rekonstruktio yksinään käytettynä on voimaton tai johtaa tulokseen, joka lisäaineiston valossa osoittautuu virheelliseksi (tai yltyä vain murteen lähimpään menneisyyteen).

Paljonko EP:n murre sitten pystyy antamaan lisää niihin tuloksiin, joihin yleiskielen sisäinen rekonstruktio johtaa? Monet murteen silmäänpistävimät piirteet häviävät jo käsittelyn alkuvaiheessa, minkä jälkeen rekonstruktioita voidaan jatkaa samalla tavalla kuin yleiskielessäkin. Näin tapahtui tarkasteltaessa *i*-monikkoja, imperfektimuotoja, *o* ~ *u*, *ö* ~ *y* -vaihtelua *o*, *ö* -vartaloisissa sekä *e* ~ *i* -vaihtelua *e*-vartaloisissa nomineissa ja verbeissä. Utta, yleiskielestä kuvastumatonta tietoa saatiin seuraavissa tapauksissa: Voitiin rekonstruoida erityiset *oi* ja *ei* -loppuiset nominivartalotyypit sekä *oi*-loppuinen verbivartalotyyppi. Yleiskielen kahta verbityyppiä, 1) *repeää*, *rupeaa* ja 2) *häviää*, vastaa EP:n murteessa kolme: 1) *repee* (< **repete*-), 2) *rupi(j)aa* (< **rupeta*-) ja 3) *hävi(j)ää* (< **hävitä*-); Rapolan ensimmäisenä (Pääpainottomain tavujen *a*-, *ä*-loppuiset vokaalilyhtymät suomen murteissa s. 49—52) esittämän tulkinnan mukaan, jossa EP:n murteen lisäksi otetaan huomioon suomen itämurteet ja vepsä, tämä kolminaisuus heijastaa myöhäiskantasuomalaisia suhteita. Preesensin yksikön 3. persoonan pääte voitiin rekonstruoida *p*- tai *v*-aineksen sisältäneeksi *e*-vartaloisissa verbeissä tapahtuneen labiaalustumisen ansiosta. Yleiskielessä yhtä tyyppiä edustavat vokaaliin + loppukahdennukseen päättyvät nominit voidaan EP:n murteen perusteella periaatteessa palauttaa kahteen eri tyyppiin, rekonstruktioina **terveh* ja **päret*, mutta loppukonsonanttien laadusta ei EP:n murteenkaan perusteella voi olla aivan varma.

Möglichkeiten der inneren Rekonstruktion

Kaisu Juusela

Verfasser wendet die innere Rekonstruktion auf einige lautliche und morphologische Erscheinungen des Dialekts von Südostbottnien an, um auszuprobieren, wie zuverlässige sprachgeschichtliche Schlussfolgerungen man aufgrund der Kenntnis des heutigen Standes einer einzigen Sprach- oder Dialektform ziehen kann. Die Rekonstruktionen auf der Grundlage des südostbottnischen Dialekts sind ferner mit Rekonstruktionen verglichen worden, die auf der Basis des Gemeinfinnischen entstanden.

Erwartungsgemäss zeigte der Versuch, dass die Methode der inneren Rekonstruktion mitunter zu einem Ergebnis führt, das auch durch ein umfangreicheres Vergleichsmaterial nicht ins Wanken gerät, während manchmal wiederum die innere Rekonstruktion — allein verwendet — machtlos ist oder zu einem Resultat führt, das sich im Lichte zusätzlichen Materials als fehlerhaft erweist oder nur in die nächste Vergangenheit des Dialektes reicht.

Beispiele für die Beobachtungen: Die mit langem Vokal vertretenen Plural- (z.B. *akka* : *akoolla*, *näkö* : *nävöös*) und Imperfektformen (z.B. *lauula* : *lauloon*, *sano-* : *sanoon*) können auf Ausgangsformen zurückgeführt werden, die einen auf *-i* auslautenden Diphthong enthalten und der Gemeinsprache entsprechen. Der Wechsel *o* ~ *u*, *ö* ~ *y* in *o-*, *ö-*stämmigen Nomina (z.B. *lato* : *laron* : *latua*) und Verben (z.B. *sanon* : *sanot* : *sanua*^x, *puvota*^x : *putuan*) kann zurückgeführt werden auf ein nichtwechselndes *o* oder *ö*. Der Wechsel *e* ~ *i* in *e-*stämmigen Nomina (z.B. *sormen* : *sormi(j)a*) und Verben (z.B.

hajan : *haki(j)a*) geht zurück auf ein nichtwechselndes *e*. Rekonstruiert werden konnten besondere Nominalstammtypen auf *-oi* und *-ei* sowie ein zweisilbiger Verbalstammtypus auf *-oi*; in der Gemeinsprache haben sich die *oi*-Stämme ja zu *o-* und die seltenen *ei*-Stämme zu verschiedenen Typen entwickelt. Den zwei Verbtypen der Gemeinsprache, 1. *repeää*, *rupeaa* und 2. *häviää*, entsprechen im Dialekt von Südostbottnien drei: 1. *repee* (<**repete-*), 2. *rupi(j)aa* (<**rupeta-*) und 3. *hävi(j)ää* (<**hävitä-*); dies spiegelt — wie ein grösseres Vergleichsmaterial ergab — die Verhältnisse im Späturfinnischen wider. Die Endung der 3. Sg. Prs. hat laut Rekonstruktion ein Element *p* oder *v* enthalten, was durch die in den *e*-stämmigen Verben eingetretene Labialisierung klar wurde. Die in der Gemeinsprache einen Typus repräsentierenden, auf Vokal + Auslautverdopplung ausgehenden Nomina können aufgrund des Dialekts von Südostbottnien im Prinzip auf zwei verschiedene Typen zurückgeführt werden, rekonstruiert als **terveh* und **päret*, doch liefert auch der Dialekt von Südostbottnien keine endgültige Klarheit über die Qualität des Auslautkonsonanten. Dies sind alles Dinge, die die historisch-vergleichende Sprachforschung auf der Basis eines umfangreicheren Vergleichsmaterials bereits früher im Dialekt von Südostbottnien festgestellt hat, die aber also auch nur mittels der inneren Rekonstruktion hätten erschlossen werden können. In einigen Fällen erfasst die innere Rekonstruktion also chronologisch weit zurückliegende Erscheinungen.